

**Alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalarni psixologik manbalarda
adabiyotlarida o'rganilishi**

Tuxtashova Shaxnoza Ismatilloevna

**Toshkent shahar Yashnobod tumani 103-sonli alohida ta'lim ehtiyojlari
bo'lgan bolalar uchun davlat ixtisoslashtirilgan maktab-internati psixologi**

Alohida kognitiv ehtiyoji bo'lgan bolalarni o'rganish muammosi hozirgi vaqtda ularning ta'lim makoniga integratsiyalashuvi nafaqat ta'lim tizimini isloh qilish zarurati, balki integratsiyalashgan ta'limning ijobiy xorijiy tajribasini o'zlashtirish, balki ularni qondirish uchun ham kuchaymoqda. Har bir bolaning tengdoshlari va chet ellik kattalar tomonidan qabul qilinishiga bo'lgan ehtiyoj. Bola u uchun mumkin bo'lgan va mazmunli faoliyatni amalga oshirishi mumkin bo'lgan bolalar jamoasiga tegishli. Shu sababli, alohida ta'limga muhtoj bolalar va o'smirlarni yangi ta'lim maydoniga integratsiyalashganda, intellektual nuqsonni to'liq qoplashga yordam beradigan shart-sharoitlarni yaratish juda muhimdir. Bugungi kunda alohida ta'limga muhtoj bolalarni integratsiyalash muammosi muhokama toifasidan amaliyot toifasiga o'tmoqda. Keyingi muhim muammo shundaki, umumiy ta'lim muassasasi rivojlanishida muammolar bo'lgan bolalarni qabul qilishga tayyor emas, maxsus jihozlar yetarli emas, o'qituvchilar va o'qituvchilarning o'zlari ham bolalar bilan ishlash bo'yicha tabaqalashtirilgan tuzatish va rivojlanish dasturlarini amalga oshirishga etarli darajada tayyor emaslar. alohida ta'limga muhtoj bolalar. Shu sababli, ommaviy maktabda turli darajadagi sog'lig'i, intellektual va aqliy rivojlanishiga ega bo'lgan bolalarni birlashtirish jarayonini eksperimental o'rganishdan oldin, mahalliy fan va amaliyotda ushbu muammoning tarixshunoslik jihatini tahlil qilish kerak.

Xorijiy va mahalliy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, aqliy rivojlanishida muammolar yoki sog'lig'ining boshqa muammolari bo'lgan bolalarni tarbiyalash va rivojlantirishning turli jihatlari turli xil fan sohalari: tibbiyot, psixologiya, genetika, sotsiologiya va pedagogika vakillari tomonidan o'rganilgan. Shunga ko'ra, ushbu shaxslar guruhiga murojaat qilish uchun ko'plab atamalar tug'ildi. Terminologik xilma-xillik turli mamlakatlarda va turli tarixiy davrlarda ushbu toifadagi bolalarni o'rganishga yondashuvlar har xil bo'lganligi bilan bog'liq. 18-asrdan boshlab J. Esquirol, E. Seguin, F. Galton, A. Binet, E. Kraepelin, J. Kattal kabi psixologlar ruhiy rivojlanishning og'ir buzilishlarini o'rganish va tahlil qilishga e'tibor qaratdilar. Aqli zaif bolalarni o'rganishda 19-asr o'rtalarida frantsuz shifokori va o'qituvchisi Eduard Segin (1812 - 1880) alohida rol o'ynaydi. U birinchi bo'lib aqliy zaiflikning eng muhim nuqsonlarini ajratishga harakat qildi, nuqsonning shakllanishida bolaning irodaviy faoliyatining buzilishi hal qiluvchi rolini ta'kidladi va aqliy nuqsonlari bo'lgan odamlarda sezgi organlarining rivojlanishiga alohida ahamiyat berdi. E. Seguin aqli zaif bolalar uchun maktab-internat tashkil etdi, u erda psixologiya va pedagogika sohasidagi g'oyalarini amalga oshirishga intildi. "Aqli zaif bolalarni tarbiyalash, gigiyena va axloqiy davolash" monografiyasida aqli zaif bolalar tarbiyalanishi mumkin bo'lgan muassasani taqdim etgan. Ushbu rivojlanish yo'li hamkorlik, boshqa shaxsning ijtimoiy yordami orqali yotadi (Seguin, 1903) Shunday qilib, u aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni o'qitish va tarbiyalash kontseptsiyasi sifatida kompleks yondashuvni taklif qildi. Ushbu kontseptsiya muallifi nafaqat aqliy zaiflikdagi aqliy rivojlanish xususiyatlarini o'rganuvchi mutaxassis sifatida, balki aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarning idrok va aqliy rivojlanishini tashxislash va tuzatishning o'ziga xos usullarini yaratuvchisi sifatida tarixga kirdi. Bu usullar bugungi kunda ham shubhasiz amaliy ahamiyatga ega bo'lib, hissiy-idrok jarayonlarini diagnostika qilish va

tuzatish uchun zarur vositaga aylanishi mumkin. 18-asrdan boshlab J. Esquirol, E. Seguin, F. Galton, A. Binet, E. Kraepelin, J. Kattal kabi psixologlar ruhiy rivojlanishning og'ir buzilishlarini o'rganish va tahlil qilishga e'tibor qaratdilar. Aqli zaif bolalarni o'rganishda 19-asr o'rtalarida frantsuz shifokori va o'qituvchisi Eduard Segin (1812 - 1880) alohida rol o'ynaydi. U birinchi bo'lib aqliy zaiflikning eng muhim nuqsonlarini ajratishga harakat qildi, nuqsonning shakllanishida bolaning irodaviy faoliyatining buzilishi hal qiluvchi rolini ta'kidladi va aqliy nuqsonlari bo'lgan odamlarda sezgi organlarining rivojlanishiga alohida ahamiyat berdi. E. Seguin aqli zaif bolalar uchun maktab-internat tashkil etdi, u erda psixologiya va pedagogika sohasidagi g'oyalarini amalga oshirishga intildi. "Aqli zaif bolalarni tarbiyalash, gigiyena va axloqiy davolash" monografiyasida aqli zaif bolalar tarbiyalanishi mumkin bo'lgan muassasani taqdim etgan. Ushbu rivojlanish yo'li hamkorlik, boshqa shaxsning ijtimoiy yordami orqali yotadi (Seguin, 1903) Shunday qilib, u aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarni o'qitish va tarbiyalash kontseptsiyasi sifatida kompleks yondashuvni taklif qildi. Ushbu kontseptsiya muallifi nafaqat aqliy zaiflikdagi aqliy rivojlanish xususiyatlarini o'rganuvchi mutaxassis sifatida, balki aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarning idrok va aqliy rivojlanishini tashxislash va tuzatishning o'ziga xos usullarini yaratuvchisi sifatida tarixga kirdi. Bu usullar bugungi kunda ham shubhasiz amaliy ahamiyatga ega bo'lib, hissiy-idrok jarayonlarini diagnostika qilish va tuzatish uchun zarur vositaga aylanishi mumkin. Alohida ta'limga muhtoj bolalarni o'rganish uchun asarlari shubhasiz ahamiyatli bo'lgan keyingi olim, shaxs haqidagi o'ziga xos ta'limotga asos solgan mashhur nemis psixologi A. Adlerdir. Adlarning e'tiborini ba'zi bir organda jiddiy nuqsoni bo'lgan bemorlar hali ham qandaydir tarzda bu etishmovchilikni engib o'tishganiga qaratdi. Bir qator tadqiqotlar bunday "almashtirish" miya yarim sharlari bilan bog'liq holda ham

sodir bo'lishi mumkinligini aniqladi. A.Adler juda muhim xulosaga keladiki, odamda etishmovchilik g'oyasi biologik tekislikdan psixologik tekislikka o'tadi. "Bu muhim emas," deb yozgan u, "haqiqatda jismoniy etishmovchilik bormi yoki yo'qmi. Insonning o'zi buni his qilishi muhim, u nimanidir etishmayotganligini his qiladimi yoki yo'qmi. Va u, ehtimol, shunday his qiladi. To'g'ri, bu o'ziga xos bir narsada emas, balki hamma narsada etishmovchilik hissi bo'ladi. Adlarning ushbu bayonoti nuqsonlarni qoplash nazariyasining kalitidir. U etishmovchilik hissi insonning keyingi individual rivojlanishida kuchli turtki ekanligini ta'kidlaydi. Adler tomonidan taklif qilingan nuqsonlarni qoplash nazariyasi psixologiyada katta ahamiyatga ega. Rossiyada aqli zaif bolalar va o'smirlarni psixologik-pedagogik o'rganish 19-asr oxiri - 20-asr boshlarida boshlangan. Muallif aqli zaif bolalar va sog'lom bolalardagi pertseptiv, mnemonik fikrlash jarayonlaridagi farqlarni diqqat bilan tahlil qilgan. "Aslida, - deb ta'kidlaydi Troshin, - normal va g'ayritabiiy bolalar, u va boshqa odamlar, u va boshqa bolalar o'rtasida hech qanday farq yo'q, chunki ikkalasi uchun rivojlanish bir xil qonunlar bo'yicha davom etadi.

Sog'lom bolalar va rivojlanish muammolari bo'lgan bolalarning rivojlanish xususiyatlarini o'rganish katta qiziqish uyg'otadi. Eduard Seguinning g'oyalariga amal qilgan holda, Mariya Montessori bolada kognitiv jarayonlarni rivojlantirishga qaratilgan o'zining tuzatish materiallarini yaratishni boshlaydi. "Taraqqiyotning boshlanishi, - deb yozadi M. Montessori, - ichkarida. Bola ovqat yegani uchun emas, nafas olayotgani uchun emas, haroratning qulay sharoitida bo'lgani uchun emas: u o'sadi, chunki unga xos bo'lgan potentsial hayot rivojlanadi va o'zini namoyon qiladi, chunki u o'z hayoti tug'ilgan va undan hosildor urug'dir. irsiyat tomonidan belgilab qo'yilgan biologik qonunlarga bo'ysungan holda rivojlanadi" Bu muammo nafaqat Rossiya ta'limining joriy tizimini isloh qilish zarurati, balki integratsiyalashgan

ta'limning birinchi tajribasini ijobiy chet eldan jalb qilish, har bir bolaning katta yoshdagi tengdoshlari va begonalar tomonidan asrab olinishi ehtiyojlari bilan ham dolzarbdir. Bola u uchun mumkin bo'lgan va mazmunli faoliyatni amalga oshirishi mumkin bo'lgan bolalar jamoasiga tegishli. Shu sababli, alohida ta'limga muhtoj bolalar va o'smirlarni yangi ta'lim maydoniga integratsiyalashganda, intellektual nuqsonni to'liq qoplashga yordam beradigan shart-sharoitlarni yaratish juda muhimdir. Bugungi kunda alohida ta'limga muhtoj bolalarni integratsiyalash muammosi muhokama toifasidan amaliyot toifasiga o'tmoqda. Keyingi muhim muammo shundaki, umumiy ta'lim muassasasi rivojlanishida muammolar bo'lgan bolalarni qabul qilishga tayyor emas, maxsus jihozlar yetarli emas, o'qituvchilar va o'qituvchilarning o'zlari ham bolalar bilan ishlash bo'yicha tabaqalashtirilgan tuzatish va rivojlanish dasturlarini amalga oshirishga yetarli darajada tayyor emaslar alohida ta'limga muhtoj bolalar. Shu sababli, ommaviy maktabda turli darajadagi sog'lig'i, intellektual va aqliy rivojlanishiga ega bo'lgan bolalarni birlashtirish jarayonini eksperimental o'rganishdan oldin, mahalliy fan va amaliyotda ushbu muammoning tarixshunoslik jihatini tahlil qilish kerak. Xorijiy va mahalliy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, aqliy rivojlanishida muammolar yoki sog'lig'ining boshqa muammolari bo'lgan bolalarni tarbiyalash va rivojlantirishning turli jihatlari turli xil fan sohalari: tibbiyot, psixologiya, genetika, sotsiologiya va pedagogika vakillari tomonidan o'rganilgan. Shunga ko'ra, ushbu shaxslar guruhiga murojaat qilish uchun ko'plab atamalar tug'ildi. Terminologik xilma-xillik turli mamlakatlarda va turli tarixiy davrlarda ushbu toifadagi bolalarni o'rganishga yondashuvlar har xil bo'lganligi bilan bog'liq. S.Vigotskiy intellekt va ta'sirning birligi to'g'risida psixologlar bolaning shaxsiyatining aqliy rivojlanishi va rivojlanishi bo'yicha tadqiqotlar o'rtasidagi tafovutni bartaraf etish vazifasini qo'ygan ishlar uchun turtki bo'ldi. Anormal

bolalikni o'rganish Vygotskiy normal aqliy rivojlanish xususiyatlarini o'rganish jarayonida ishlab chiqqan aqliy rivojlanish nazariyasiga asoslanadi. U normal bolaning rivojlanishining eng umumiy qonuniyatlarini anormal bolalar rivojlanishida ham kuzatish mumkinligini ko'rsatdi. "Oddiy va patologik sohalarda rivojlanish qonuniyatlarining umumiylikini tan olish bolani har qanday qiyosiy o'rganishning asosidir. Lekin bu umumiy qonuniyatlar u yoki bu holatda o'zining konkret ifodasini topadi. Biz normal rivojlanish bilan shug'ullanadigan joyda, bu qonuniyatlar bir shartlar to'plamida amalga oshiriladi. Bizning oldimizda me'yordan chetga chiqadigan atipik rivojlanish yuzaga kelganda, xuddi shu naqshlar butunlay boshqacha sharoitlarda amalga oshirilib, bolalik davridagi odatiy rivojlanishdan o'lik bo'lmagan sifat jihatidan o'ziga xos, o'ziga xos ifodaga ega bo'ladi, L.S Vygotskiy tomonidan ishlab chiqilgan. Vygotskiyning fikricha, anomal rivojlanishning nazariy kontseptsiyasi bugungi kunda ham dolzarb bo'lib qolmoqda va katta amaliy ahamiyatga ega. Ushbu ikki rejani bog'lash uchun jiddiy nazariy urinish yosh davriyligi kontseptsiyasida keltirilgan. Elkonin, uning umumiy ma'nosi rivojlanishning shaxsiy-motivatsion va "operativ-texnik" jihatlari o'rtasidagi munosabatlarni o'rganishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Roy Mark Konki "Inkuliziv sinflarda o'quvchilar ehtiyojlarini anglash va bu ehtiyojlarni qondirish" Toshkent-YuNESKO-2004yil. O'qituvchilar uchun qo'llanma. Raxmanova V.S Maxsus pyedagogika G'ofur G'ulom nashriyoti, Toshkyent, 2004 - 64 –79 b.

2. Rubinshtein S.Ya. "Aqli zaif maktab o'quvchisi psixologiyasi" M., Ma'rifat 1986. 2. Vygotskiy L.S. "Maktab yoshida o'rganish va rivojlanish muammosi" M., Pedagogika 1991. 34-65 b .

3. Sodiqova G.A., Nurkyeldiyeva D.A. Rivojlanishi orqada qolgan bolalar diagnostikasi (ma'ruzalar matni) T., 2001 12-21 b .

4. Джалолова, М. А., & Мамажонова, Ш. К. (2022). О'SMIRLAR XULQIDA NOMOYISHKORLIK G'AYRATLILIK XUSUSIYATLARI TADQIQ ETISH METODOLOGIYASI: Djalolova Mohinur Abdusattor qizi, Mamajonova Shohista Kamolovna, Farg'ona davlat universiteti psixologiya kafedrası o'qıtuvchilari. Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал, (6), 287-292.

5. Djalolova M., Karimov J. PSYCHOLOGICAL HEALTH AND ITS FUNDAMENTALS //Conference Zone. – 2021. – С. 195-197.

6. Djalolova, M., and J. Karimov. "PSYCHOLOGICAL HEALTH AND ITS FUNDAMENTALS." Conference Zone. 2021.

7. Djalolova, M., & Karimov, J. (2021, December). PSYCHOLOGICAL HEALTH AND ITS FUNDAMENTALS. In Conference Zone (pp. 195-197).

8. Djalolova M., Nizomjon o'g'li Q. H. IJODIY QOBILIYAT MUAMMOSINING JAHON PSIXOLOGLARI TOMONIDAN O'RGANILISHI //Conference Zone. – 2022. – С. 429-438.

9. Djalolova, Mohinur, and Qodirov Hasanboy Nizomjon o'g'li. "IJODIY QOBILIYAT MUAMMOSINING JAHON PSIXOLOGLARI TOMONIDAN O'RGANILISHI." Conference Zone. 2022.

10. Djalolova, M., & Nizomjon o'g'li, Q. H. (2022, December). IJODIY QOBILIYAT MUAMMOSINING JAHON PSIXOLOGLARI TOMONIDAN O'RGANILISHI. In Conference Zone (pp. 429-438).

